

Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 2000-02

**Arend-Jan van Dijk,
Fred Hustings,
Kees Koffijberg,
Michiel van der Weide,
Symen Deuzeman,
Lieuwe Dijkse,
Dirk Zoetebier &
Calijn Plate**

Onder de vlag van Sovon zijn jaarlijks een groot aantal vrijwilligers en medewerkers van terreinbeheerders en diverse instituten op pad om het voorkomen van kolonievogels en zeldzame broedvogels in kaart te brengen. Uit hun inspanningen in 2000-2002 blijkt duidelijk dat de populaties van zeldzame broedvogels in Nederland grote veranderingen ondergaan. Er verschijnen steeds meer zilverreigers en ganzen, er was een eerste broedende Kraanvogel en een eerste broedpoging van een Visarend. Daarentegen delven enkele specialisten het onderspit: soorten zoals Duinpieper en Klapekster lijken op korte termijn te zullen gaan uitsterven.

Sinds 1992 organiseert Sovon Vogelonderzoek Nederland tellingen van kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland onder de noemer Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB). Het project wordt uitgevoerd in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in opdracht van de Directie Kennis van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Het vormt onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring en heeft tot doel het volgen van populatieontwikkelingen bij zeldzame broedvogels en kolonievogels. De gegevens worden onder andere gebruikt in beleid en beheer, bijvoorbeeld bij het monitoren van de vogelwaarden van Speciale Beschermingszones onder de Europese Vogelrichtlijn of het opstellen van een (nieuwe) Rode Lijst.

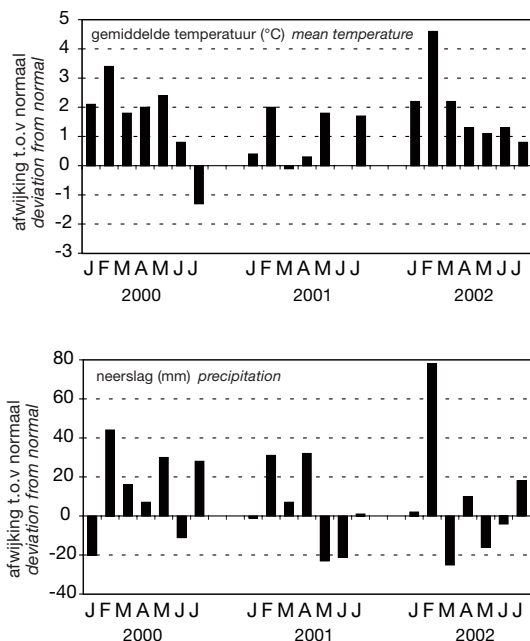
De resultaten worden gebundeld in jaarrapporten en zijn voor de jaren 1992-99 samengevat in *Limosa* (o.a. van Dijk *et al.* 2002a). Daarna is de reeks artikelen gestopt, iets dat met deze publicatie weer wordt ingehaald. Dit artikel heeft een wat andere opzet dan zijn voorgangers en bespreekt de resultaten meer groepsgewijs en minder in detail. Voorts worden enkele soorten buiten beschouwing gelaten waarvoor de jaarlijks behaalde resultaten nogal mager zijn. Voor een uitvoeriger verslaglegging, ook van soorten die hier niet worden behandeld, wordt verwezen naar de jaarrapporten (van Dijk *et al.* 2002b, 2003).

Methode

De werkwijze in het LSB, van het verzamelen van waarnemingen in het veld tot en met de in-

terpretatie ervan achter het bureau, is vastgelegd in een handleiding (van Dijk & Hustings 1996) die recent is geactualiseerd (van Dijk *et al.* 2004), overigens zonder ingrijpende methodologische wijzigingen. Het onderzoek streeft bij kolonievogels landelijke dekking na, een ambitie die bij de meeste soorten redelijk tot goed wordt gehaald. Bij Blauwe Reiger, Kokmeeuw, Stormmeeuw, Kleine Mantelmeeuw, Oeverzwaluw en Roek werd in de verslagjaren 75-89% van de landelijke broedpopulatie geteld, bij de overige kolonievogels ging het om 90% of meer. Bij de eveneens als koloniebroeder te beschouwen Huiszwaluw wordt gewerkt met vaste telgebieden.

Zeldzame soorten (in feite een verzamelnaam van soorten die landelijk zeldzaam zijn of een zeer lokale verspreiding hebben) worden in hoofdzaak gevolgd in vaste telgebieden. Hierbij wordt ernaar gestreefd in ieder geval de kerngebieden van deze soorten te monitoren. Losse waarnemingen en meldingen uit andere projecten (o.a. Broedvogel Monitoring Project, Nestkaartenproject) worden omwille van de volledigheid toegevoegd. In de praktijk varieert de landelijke populatiedekking van tenminste 90% bij soorten als Ooievaar, Grauwe en Blauwe Kiekendief, Kwartelkoning, Kluut, Kerkuil, Grote Karekiet en Grauwe Klauwier, tot 50-90% bij de overige soorten. Soorten die lastig te tellen zijn (Eider, Porseleinhoen), ruim verspreid maar in lage dichtheden voorkomen (Kleine Plevier, IJsvogel) dan wel regionaal in aanzienlijke aantallen broeden (Bruine Kiekendief, Nachtzwaluw, Paapje, Baardman) kennen de laagste teldekking.

Figuur 1. Weerbeeld in voorjaar 2000-2002 (januari-juli). Gemiddelde dagtemperatuur (in °C) en neerslag (in mm) zijn uitgedrukt als afwijking ten opzichte van het lange termijn gemiddelde (1970-2000; gegevens KNMI, www.knmi.nl). *Weather conditions during January-July 2000-2002, expressed as the deviation from the long term average 1970-2000.*

Belangrijk in verband met de volledigheid van onderzoek was de uitbraak van Mond- en Klauwzeer (MKZ) in het voorjaar van 2001. Kort na de ontdekking van de beruchte veeziekte op 11 maart 2001 werd een betredingsverbod afgekondigd voor natuurgebieden en agrarische gebieden (buiten de doorgaande verharde wegen) in de provincies Overijssel, Gelderland en Flevoland, later uitgebreid tot de rest van het land. Vanaf half april kwam enige versoepeling van de regeling op gang in Drenthe, West- en Zuid-Nederland, maar het duurde tot eind mei voordat de verbodsbepalingen overal waren opgeheven. Dit had tot gevolg dat het broedvogelonderzoek vooral in Friesland, Overijssel, Gelderland en Flevoland hinder ondervond, vooral wat betreft soorten die vroeg in het seizoen actief zijn zoals Blauwe Reiger, Roerdomp, IJsvogel, Baardman, Roek en Raaf. Voor meer details omtrent de teldekking wordt verwezen naar de beide jaarrapporten.

Het LSB wordt, onder landelijke supervisie van Sovon, districtgewijs georganiseerd; vrijwilligers leveren het gros van de waarnemingen aan. Er wordt gestreefd naar uitwisseling van

telresultaten met alle instituten, organisaties of individuele onderzoekers die regionaal belangrijke vogelgegevens verzamelen. In dit kader moet in het bijzonder het Rijksinstituut voor Kust en Zee worden genoemd, dat de belangrijkste bron van informatie over het Deltagebied vormt (Meininger *et al.* 2003). In het Waddengebied geschiedt de monitoring van kustbroedvogels sinds 1991 in opdracht van de Directie Kennis, mede in het kader van het internationale monitoringprogramma (TMAP) van de drie Waddenzeelanden (Dijksen & Koks 2003). De vele tientallen organisaties en instituten en vele honderden waarnemers die in 2000-02 bij het onderzoek betrokken waren, worden genoemd in de jaarrapporten.

In vergelijking met de vorige artikelen in *Limosa* worden in dit artikel voor het eerst grafieken gepresenteerd die een index van de landelijke populatietrend weergeven. Dergelijke trendinformatie ontbrak voorheen voor soorten waarvan de landelijke teldekking onvoldoende was om een nauwkeurige populatiebepaling mogelijk te maken. De indexgrafieken zijn gebaseerd op de aantallen in vaste telgebieden. Hierbij wordt gestratificeerd per regio. Vervolgens worden ontbrekende waarden bijgeschat met behulp van het bij CBS ontwikkelde, en momenteel bij monitoringonderzoek gangbare programma TRIM (Trends & Indices for Monitoring Data; van Strien & Pannekoek 1999). De stratificatie verschilt per soort; voor meer details zie van Dijk *et al.* (2003).

Weersomstandigheden in 2000-02

De broedseizoenen van 2000-2002 werden alle drie voorafgegaan door zachte winters en ook de twee winters daarvoor waren zacht tot zeer zacht. Vorst van betekenis kwam vooral voor in januari en begin februari 2001, toen ook een deel van de binnenwateren onder het ijs raakte. Begin februari viel er zelfs plaatselijk een dik pakket sneeuw, maar dit was na enkele dagen al weer gedooid. Het voorjaar van 2000 was warm en in de meeste maanden nat (figuur 1). Waterstanden waren daardoor hoger dan normaal en ook in agrarisch gebied was het vooral in het vroege voorjaar plas-dras. Eind mei trof een stormvloed het Waddengebied, wat tot verliezen van legsels en kuikens leidde. In 2001 was het weerbeeld wisselvalliger en vooral maart en april waren ongunstig om te inventariseren. In het voorjaar waren mei en juli warm, de

overige maanden normaal. Vanaf mei was het bovendien erg droog. Begin juni zorgde een stormvloed wederom voor problemen voor kustbroedvogels in het Waddengebied. Het broedseizoen van 2002 was over alle maanden gerekend aan de warme kant, maar erg natte (februari, juli) en droge maanden (maart, mei) wisselden elkaar af. De waterstanden in de rivieren waren vooral in maart en april laag; in mei was door neerslag elders sprake van verhoogde waterstanden. Opnieuw werden in juni in het Waddengebied legsels en kuikens weggespoeld door stormvloeden aan het begin en eind van de maand. De effecten van deze stormvloeden (in alle drie de jaren) zullen per soort uiteenlopen; sommige soorten (o.a. sterns) startten deels opnieuw, andere (o.a. Lepelaar) leden plaatselijk verliezen doordat de jongen verdronken en de vogels het broedproces staakten.

Resultaten

Futen tot en met reigers Roodhalsfuut en Geoorde Fuut maakten goede tijden door, zij het op verschillend populatieniveau. Bij de *Roodhalsfuut* vormden de 11, 9 en 12 broedparen in 2000-02 voor Nederland topaantallen van deze soort, die tot midden jaren tachtig nog een onregelmatige broedvogel was. De verspreiding bleef grotendeels beperkt tot Drenthe en in het bijzonder Diependal, het gebied waar Roodhalsfuten het vaakst tot broeden komen (totaal 17 succesvolle paren in de onderzoeksjaren). De vestiging in (vooral Noordoost-) Nederland hangt vermoedelijk samen met de toename in de meest nabije belangrijke broedgebieden, in Sleeswijk-Holstein (van 350 naar 600 paren tussen begin jaren zeventig en eind jaren negentig; Vlug 2000). Recordaantallen werden ook behaald door de *Geoorde Fuut*, waarvan de c. 500 paren in de verslagjaren voor Nederland ongekend zijn. Hoewel driekwart van de populatie nog steeds nestelt in traditionele habitats zoals vennen in heide- en hoogveengebieden, komen in toenemende mate aanzienlijke vestigingen voor op nieuwe locaties en buiten de zandgronden. Voorbeelden uit 2002 stammen uit Gorredijk (19 paren in vernatte polder), Hoorn (11 paren in kleiput De Nek) en het Markiezaatsmeer (19 paren). Ook bij deze soort bestaat er een duidelijke correlatie met de aantalsontwikkeling in een Duitse deelstaat (Nedersaksen; Zang 2003). In tegen-

stelling tot de Roodhalsfuut lijkt er echter geen sprake van uitstraling vanuit Duitsland en zullen factoren elders de ontwikkeling in onze omgeving aansturen.

De populatie *Aalscholvers* blijft schommelen rond 19 000-22 000 broedparen. Terwijl de aantallen in het Waddengebied nog licht toenemen en de soort ook in het binnenland nog nieuwe vestigingen betreft (Limburg werd als laatste provincie gekoloniseerd, met een kleine kolonie in de Mariapeel van 34-62 paren in 2001-02), vertonen de grote kolonies in het IJsselmeergebied opvallende schommelingen (o.a. Naardermeer: 1210-2135 paren). Uitzondering hierop is de gestaag groeiende kolonie in De Ven bij Enkhuizen (3350 paren in 2002). De fluctuaties worden deels veroorzaakt door jaarlijkse verschillen in helderheid van het water (samenhangend met de weersomstandigheden) en visaanbod, waardoor kolonies zoals het Naardermeer te ver van de voedselgronden kunnen komen te liggen.

De meeste reigers kenden enkele goede jaren. Mede dankzij een serie van vijf opeenvolgende zachte winters bereikte de *Roerdomp* een niveau van bijna 300 paren; dit is twee maal zo veel als in 1996-97, toen de stand na twee strenge winters en een uitzonderlijk droog voorjaar in een dal zat. Het niveau van de jaren zeventig is echter nog lang niet bereikt is (piek van rond 700 paren). De opbloei van de populatie is ook aan bepaalde gebieden voorbijgegaan (Gelderse Poort, Harderbroek), wat aangeeft dat lokale habitatfactoren herstel in de weg staan. De zachte winters staan ook aan de basis van het hoge populatieniveau van *Blauwe Reigers*. Met rond 13 800 paren kwam de stand in 2002 op vrijwel hetzelfde peil als tijdens de vorige top in 1995. De kolonies op de zandgronden blijken door de jaren heen veel grotere fluctuaties te vertonen dan die op zeeklei en in het rivierengebied. Het zijn juist deze, vaak wat kleinere, kolonies op de zandgronden waar de grootste groei wordt opgemerkt in gunstige jaren. *Purperreigers* kenden, mede dankzij gunstige overwinteringsmogelijkheden in de Sahel (voldoende neerslag), eveneens relatief goede jaren met een populatie van rond 470 paren, een aantal dat begin jaren tachtig voor het laatst werd gehaald. Opvallend hierbij is de recente sterke groei van de kolonie in de Zouweboezem bij Ameide, samenvallend met ontwikkeling van nieuwe natte natuur in de directe omgeving en een explosieve uitbreiding van kleine vissoorten.

Tabel 1. Kolonievogels en zeldzame soorten in Nederland in 2000-02. Achtereenvolgens worden gegeven het getelde aantal paren of territoria en, bij sommige soorten, een schatting van de Nederlandse populatie in deze jaren. Bij de overige soorten is met symbolen aangegeven hoe de getallen in de tabel gelezen moeten worden (* onvolledig, ** niet volledig, maar wel een maat voor de talrijkheid, *** nagenoeg volledig). Tenslotte wordt de populatieontwikkeling in 1990-2002 aangegeven, variërend van significante sterke toename (++) tot significante sterke afname (-), met tussengradiënten. *Colonial and rare breeding birds in the Netherlands in 2000-2002. Given are counted ('geteld') numbers and, in some species, estimates for the national population ('geschat'). In other species, symbols indicate the value of the given figures (*very inaccurate, **inaccurate but representative, ***more or less accurate). The trend in 1990-2002 is given as well, ranging from strong significant increase (++) to strong significant decrease (-).*

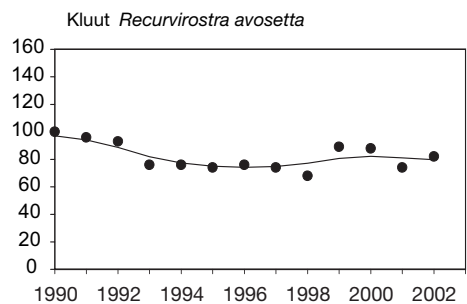
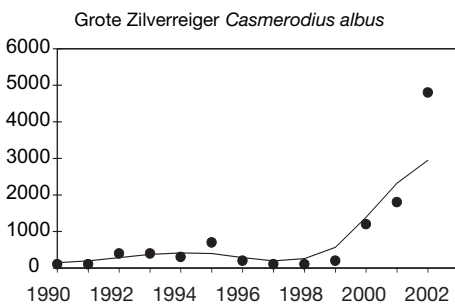
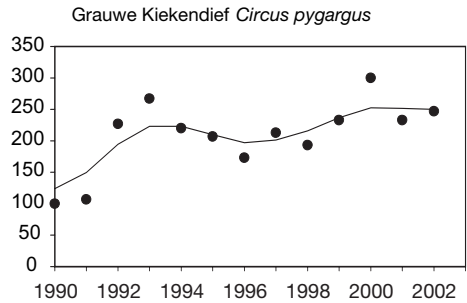
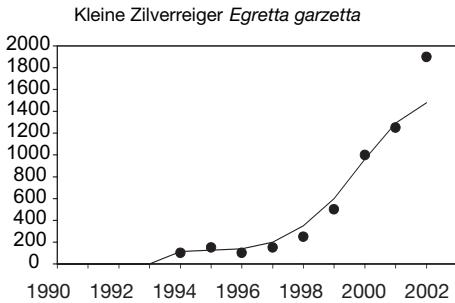
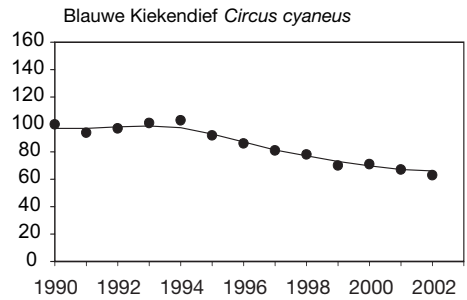
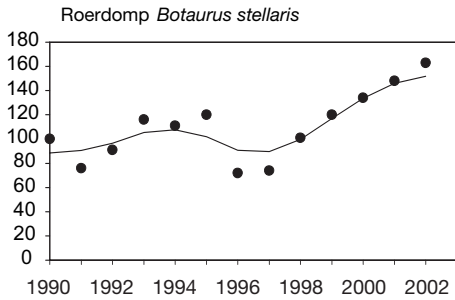
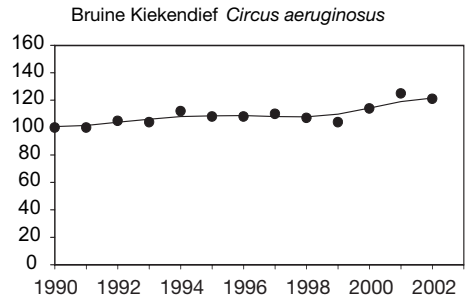
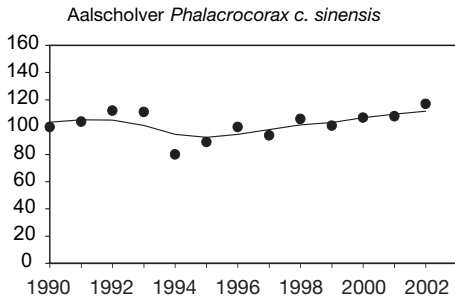
Soort Species	2000		2001		2002		Kwaliteit Quality	Trend Trend 1990-2002
	geteld	geschat	geteld	geschat	geteld	geschat		
	counted	estimated	counted	estimated	counted	estimated		
Roodhalsfuut <i>Podiceps grisegena</i>	11		9		12		**	
Geoorde Fuut <i>P. nigricollis</i>	470	480-500	500	510-530	475	490-510		++
Aalscholver <i>Phalacrocorax carbo</i>	19 433	19 925	19 327	20 065	20 826	22 000		0
Roerdomp <i>Botaurus stellaris</i>	225	240-260	184		247	280-300		++
Woudaap <i>Ixobrychus minutus</i>	12		10		10		**	(f)
Kwak <i>Nycticorax nycticorax</i>	15		17		15		**	++
Kleine Zilverreiger <i>Egretta garzetta</i>	20		25		37		***	++
Grote Zilverreiger <i>Casmerodius albus</i>	12		18		47		***	++
Blauwe Reiger <i>Ardea cinerea</i>	11 658	12 900	9195	13 150	10 296	13 800		0
Purperreiger <i>A. purpurea</i>	446		440		477		***	+
Ooievaar <i>Ciconia ciconia</i>	396		400		411		***	++
Heilige Ibis <i>Threskiornis aethiopicus</i>	0		2		3		***	
Lepelaar <i>Platalea leucorodia</i>	1026		1144		1500		***	+
Zwarte Zwaan <i>Cygnus atratus</i>	25		26		39		**	
Kolgans <i>Anser albifrons</i>	99		129		139		*	++
Indische Gans <i>A. indicus</i>	60		38		26		*	
Gr. Canadese Gans <i>Branta canadensis</i> ssp	648		605		842	1700-2000		++
Brandgans <i>B. leucopsis</i>	938		1239		1607	2000-2500		++
Casarca <i>Tadorna ferruginea</i>	6		1		3		**	
Smient <i>Mareca penelope</i>	28		33		41		**	++
Pijlstaart <i>Anas acuta</i>	9		10		20		**	(f)
Krooneend <i>Netta ruffina</i>	108		136		138	140-150		++
Eider <i>Somateria mollissima</i>	4401		8717	9000	5679			
Brilduiker <i>Bucephala clangula</i>	3		1		1		*	++
Middelste Zaagbek <i>Mergus serrator</i>	35		30		25		**	++
Rosse Stekelstaart <i>Oxyjura jamaicensis</i>	6	5-10	4	5-10	11			
Zwarte Wouw <i>Milvus migrans</i>	1		0		0		**	
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	1112		1028	1350	873			(+)
Blauwe Kiekendief <i>C. cyaneus</i>	85		79		72		***	—
Grauwe Kiekendief <i>C. pygargus</i>	45		35		36		***	++
Slechtvalk <i>Falco peregrinus</i>	8		9		13		***	++
Korhoen <i>Tetrao tetrix</i>	18		14		8		***	—
Porseleinhoen <i>Porzana porzana</i>	222		166		211	240-270		(f)
Klein Waterhoen <i>P. parva</i>	10		2		7		**	
Kleinst Waterhoen <i>P. pusilla</i>	6		2		5		**	
Kwartelkoning <i>Crex crex</i>	525	540-585	220	230-260	348	360-400		++
Kraanvogel <i>Grus grus</i>	0		1		2		***	
Steltkluut <i>Himantopus himantopus</i>	31		30		12		***	++
Kluut <i>Recurvirostra avosetta</i>	8815	8850	6714		7878	7900		-
Kleine Plevier <i>Charadrius dubius</i>	793	950-1100	671		722			(f)
Bontbekplevier <i>C. hiaticula</i>	383	410	373	400	381	390-400		(f)
Strandplevier <i>C. alexandrinus</i>	273	280-300	258	255-275	237	240-260		—
Bonte Strandloper <i>Calidris alpina</i>	1		3		1		**	
Kemphaan <i>Philomachus pugnax</i>	109	125	68		72	90-120		—
Oeverloper <i>Actitis hypoleucos</i>	9		14		13		**	(f)
Zwartkopmeeuw <i>Larus melanocephalus</i>	875	875	1161	1161	224	230		++
Dwergmeeuw <i>L. minutus</i>	5		5		2		**	

Tabel 1: Vervolg van vorige bladzijde

Soort <i>Species</i>	2000		2001		2002		Kwaliteit <i>Quality</i>	Trend 1990-2002 <i>Trend</i>
	geteld <i>counted</i>	geschat <i>estimated</i>	geteld <i>counted</i>	geschat <i>estimated</i>	geteld <i>counted</i>	geschat <i>estimated</i>		
Kokmeeuw <i>L. ridibundus</i>	139 430	141 000	131 702	141 000	112 334	135 500		-
Stormmeeuw <i>L. fuscus</i>	5000	5650	6421	6900	5136	6000		-
Kleine Mantelmeeuw <i>L. graellsii</i>	58 611	72 100	93 367	93 700	74 142	90 000		++
Zilvermeeuw <i>L. argentatus</i>	57 863	62 800	66 904	67 800	60 354	67 500		-
Geelpootmeeuw <i>L. michahellis</i>	9		8		15		**	
Grote Mantelmeeuw <i>L. marinus</i>	15		18		20		**	
Drieteenmeeuw <i>Rissa tridactyla</i>	3		3		?		***	
Grote Stern <i>Sterna sandvicensis</i>	14 458	14 458	14 340	14 340	17 308			+
Visdief <i>S. hirundo</i>	18 177	18 600	18 584	20 500	16 087	17 700		+
Noordse Stern <i>S. paradisaea</i>	1895	1935	1717	1727	1495	1550		+
Dwergstern <i>S. albigrons</i>	463	463	472	472	419	450		0
Zwarte Stern <i>Chlidonias niger</i>	1121	1240	918	1220	1287	1400		0
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	1956		2477		2056			++
Oehoe <i>Bubo bubo</i>	1		1		3		***	
Velduil <i>Asio flammeus</i>	35		24		26		***	—
Nachtwaluw <i>Caprimulgus europaeus</i>	622	1000	519		777			++
IJsvogel <i>Alcedo atthis</i>	250	300-350	260	375-425	616	650-700		++
Bijeneter <i>Merops apiaster</i>	0		3		6		***	
Draaihals <i>Jynx torquilla</i>	30		14		35	45-65		—
Middelste Bonte Specht <i>Dendrocopos medius</i>	7		7		6		**	
Kuifleuwerik <i>Galerida cristata</i>	38	40-60	23		25	40-60		—
Oeverwaluw <i>Riparia riparia</i>	31 696	32 000	21 070	22 700	18 230	21 000		+
Huiswaluw <i>Delichon urbica</i>	25 164		24 266		21 052			-
Duinpieper <i>Anthus campestris</i>	21		14		5		***	—
Engelse Kwikstaart <i>Motacilla flavissima</i>	6		14		3		*	
Grote Gele Kwikstaart <i>M. cinerea</i>	141		160	280-300	206	280-330		
Rouwkwikstaart <i>M. yarrellii</i>	15		13		10		*	
Noordse Nachtegaal <i>Luscinia luscinia</i>	0		0		2		**	
Paapje Saxicola <i>rubetra</i>	269		206	450-650	192			—
Tapuit <i>Oenanthe oenanthe</i>	103		303	400-450	232	380-420		—
Kramsvogel <i>Turdus pilaris</i>	76	80-130	32		38			
Graszanger <i>Cisticola juncidis</i>	32		38		29		***	
Krekelzanger <i>Locustella fluviatilis</i>	1		0		1		**	
Grote Karekiet <i>Acrocephalus arundinaceus</i>	222	250-270	239	250-270	223	240-260		—
Orpheusspotvogel <i>Hippolais polyglotta</i>	2		0		1		**	
Bergfluit <i>Phylloscopus bonelli</i>	1		0		0		**	
Baardman <i>Panurus biarmicus</i>	1429		570		1244	1300-1400		-
Taigaboombkruiper <i>Certhia familiaris</i>	8		11		9		*	
Buidelmees <i>Remiz pendulinus</i>	113	130-190	79		99	120-150		
Grauwe Klauwier <i>Lanius collurio</i>	176	180-200	156		155	170-190		(f)
Klaapekster <i>L. excubitor</i>	2		1		0		**	
Roek <i>Corvus frugilegus</i>	60 534	64 200	46 526	66 000	54 685	61 500		+
Huis kraai <i>C. splendens</i>	1		2		2		***	
Bonte Kraai <i>C. cornix</i>	1		2		1		**	
Raaf <i>C. corax</i>	95		68		74	75-80		+
Europese Kanarie <i>Serinus serinus</i>	37		70		67		*	
Roodmus <i>Carpodacus erythrinus</i>	8		6		6		**	
Ortolaan <i>Emberiza hortulana</i>	2		0		1		***	—
Grauwe Gors <i>Miliaria calandra</i>	32	40-50	27	35-45	9	20-25		—

In 2002 was deze kolonie zelfs de grootste van het land, een rol die traditioneel de kolonie in Nieuwkoop ten deel viel (124 resp. 117 paren). De *Lepelaar* bereikte in 2002 met 1500 paren

een historisch record. De gestage populatie-groei vanaf begin jaren negentig is vooral een gevolg van de ontwikkelingen in het Wadden-gebied; recent zijn met name de kolonies op

Figuur 2. Trend (index) van schaarse soorten en kolonievogels in Nederland vanaf 1990: Aalscholver tot en met Kluut. De lijn geeft het driejaarlijks lopend gemiddelde weer. *Trend (index) of scarce and colonial breeding birds in The Netherlands since 1990: Great Cormorant to Pied Avocet. Dots represent indices (based on loglinear regression using TRIM, based on sample sites); the line represents the 3-year running mean.*

Vlieland, Terschelling, Schiermonnikoog en Rottumerplaat nog aanzienlijk gegroeid. Beide zilverreigers vertonen een al even duidelijke groei: de *Kleine Zilverreiger* nam toe tot 37 paren in 2002 (waarvan 25 in het Deltagebied, 5 in het Waddengebied en 7 in de Oostvaardersplassen) terwijl de *Grote Zilverreiger* een spectaculaire sprong maakte (van twee paren in 1999 naar 47 in 2002) door de vestiging van een heuse kolonie van 45 paren in de Oostvaardersplassen. Ook het aantal *Kwakken* was in de onderzoeksjaren aan de hoge kant (rond 15 paren), maar dat komt voornamelijk door uit Artis (Amsterdam) en, in mindere mate, Blijdorp (Rotterdam) losgelaten dieren die in de nabije omgeving zijn gaan broeden. Zekere broedgevallen op grote afstand van deze dierentuinen zijn zeldzaam (in 2003 nest met vier jongen in kolonie Blauwe Reigers te Liessel, NB) maar worden mogelijk over het hoofd gezien, gelet op verdachte waarnemingen in de broedtijd.

Niet onvermeld in dit rijtje van positieve ontwikkelingen mag de *Ooievaar* blijven, waarvan de populatiegroei overigens inmiddels afgevlakt is. Zo'n 40% van de ruim 400 broedparen nestelt in de nabijheid van (voormalige) buitenstations op aangeboden kunstnesten. Het broeden elders en op meer natuurlijke locaties komt evenwel steeds vaker voor, zoals de 16 nesten in een boomgaard in Willige Langerak (ZH) in 2002 aantonen. Met de komst van een nieuwe exoot, de *Heilige Ibis*, zal niet iedereen blij zijn. Gelet op waarnemingen in Botshol (NH; nestbouw, eventuele broedgevallen niet succesvol) en de Oostvaardersplassen (vermoedelijk paar aanwezig) zal het niet lang duren voordat deze soort zich zal weten te vestigen in Nederland.

Zwanen tot en met eenden Verschillende ganzen vertonen een pijlsnelle populatiegroei waarvan nog geen einde lijkt te zijn gekomen. Dit geldt dan speciaal voor *Grote Canadese Gans* (meerdere verspreidingskernen in vooral Laag-Nederland) en *Brandgans* (minimaal 1300 paren in 2002, 80% in Deltagebied), waarvan de aantallen die tijdens het onderzoek voor de tweede Broedvogelatlas in 1998-2000 werden vastgesteld, inmiddels alweer volledig achterhaald zijn. De Grote Canadese Gans is de Nijlgans inmiddels in sommige regio's voorbijgestreefd als talrijkste exoot. Bij *Kolganzen* (kernen in Friesland en het rivierengebied, waarschijnlijk grotendeels afstammelingen van

losgelaten lokkers), gaat de groei wat minder hard dan bij de eerder genoemde soorten, door een veel magerder reproductie. Tegenvallend broedsucces is vermoedelijk ook de verklaring voor de vrij trage populatiegroei die enkele andere niet-inheemse soorten doormaken, zoals Zwarte Zwaan, Casarca en Rosse Stekelstaart.

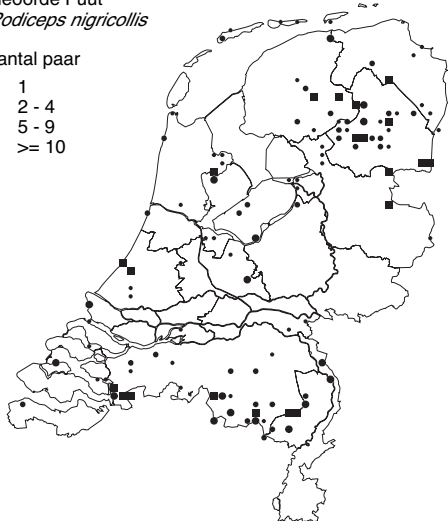
De recente sprong die de *Smient* maakt, is lastig te interpreteren aangezien de broedzekerheid vaak niet of gebrekkig wordt doorgegeven. Toch worden ook van deze soort tegenwoordig jaarlijks zekere broedgevallen gemeld, al is het mogelijk dat een deel ervan losgelaten vogels betreft. Het herstel van de *Krooneend*, die rond 1990 op het punt stond uit het land te verdwijnen, is een succesverhaal waarbij verbetering van de waterkwaliteit in delen van het Vechtplassengebied een hoofdrol speelt. Met vooral in 2001 en 2002 relatief hoge aantallen, ruim 130 paren, zit de soort momenteel niet meer in de gevarenzone. Zekere broedgevallen worden mondjesmaat ook gemeld buiten het kerngebied in de Vechtplassen en (minder belangrijk, maar wel in opkomst) de Randmeren tussen Harderwijk en Kampen; in 2002 was dit bijvoorbeeld het geval aan de Praamweg bij de Oostvaardersplassen, in de Vijfhoek bij Diemen en op het Rammegors bij St-Philipsland.

Helaas lukt het niet de zeldzame *Brilduiker* adequaat te monitoren in zijn beperkte verspreidingsgebied langs de IJssel; uit het geringe aantal toevalstreffers kan worden opgemaakt dat van een substantiële uitbreiding geen sprake is. Lastig om te monitoren is ook de *Eider*. Voor zover de broedkolonies worden gevolgd, vertonen ze jaarlijks opmerkelijke fluctuaties en lijken er per gebied verschillende ontwikkelingen gaande te zijn (afname op Ameland en de Boschplaat op Terschelling, stabielere aantallen op Rottumerplaat en Rottumeroog). De gangbare inventarisatietechnieken zijn wellicht onvoldoende geschikt om populatieveranderingen al in een vroeg stadium goed vast te leggen, wat bij deze lang levende soort van essentieel belang is. Het combineren van (volledig gestandaardiseerde) inventarisaties en broedbiologisch onderzoek is wenselijk. De eveneens in zoute milieus nestelende *Middelste Zaagbek* staat al enige jaren op gelijkblijvend populatieniveau. De soort heeft in het Waddengebied vaste voet aan wal gekregen (vooral op Griend, bijvoorbeeld zes vrouwtjes met jongen in 2002) terwijl de aantallen in het Deltagebied lokaal licht afnemen. Ook bij deze soort spelen echter

Geoorde Fuut
Podiceps nigricollis

Aantal paar

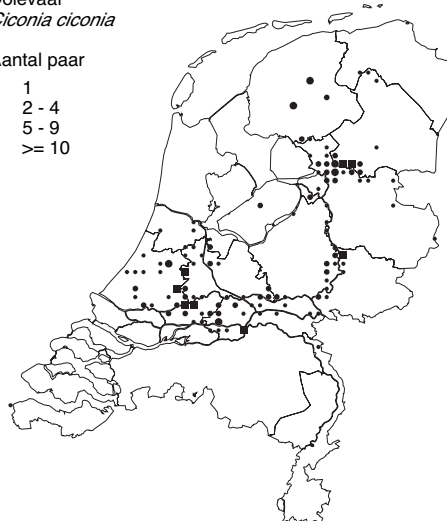
- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

Ooievaar
Ciconia ciconia

Aantal paar

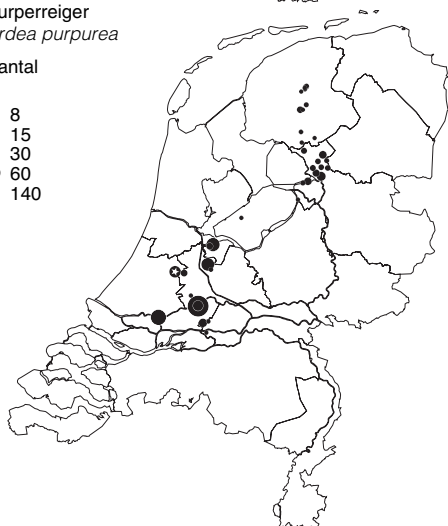
- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

Purperreiger
Ardea purpurea

Aantal

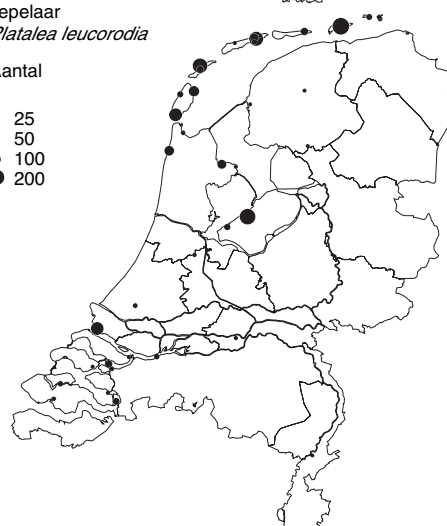
- 8
- 15
- 30
- 60
- 140

Lepelaar
Platalea leucorodia

Aantal

- 25
- 50
- 100
- 200

Figuur 3. Verspreiding in 2000-02 van Geoorde Fuut, Purperreiger, Ooievaar en Lepelaar (maxima per 5x5 km atlas-blok). Distribution in 2000-02 of Black-necked Grebe, Purple Heron, White Stork and Eurasian Spoonbill (maximum per 5x5 km square).

inventarisatieproblemen een rol, zoals broedgevallen die in een vroeg stadium mislukken en niet worden ontdekt.

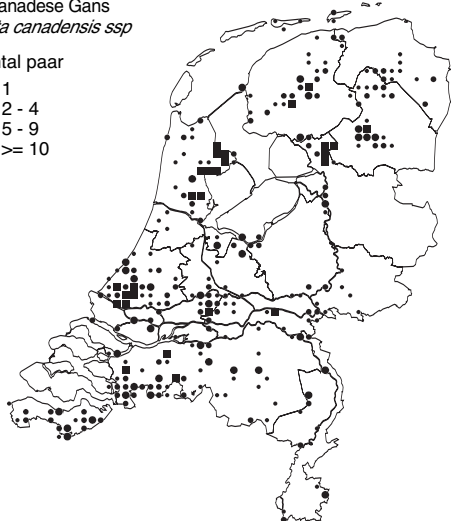
Roofvogels Het merendeel van de onderzochte roofvogelsoorten vertoonde een stabiele tot positieve ontwikkeling. Dat laatste geldt in het bijzonder voor de *Slechtvalk* die zijn gestage opmars vanaf het begin van de jaren negentig voortzet. Tot de nieuw bezette locaties behoorden grote bouwwerken op de Maasvlakte, in het Hollands Diep, bij Amsterdam en bij Roermond.

Niet op al deze plekken werd al succesvol genesteld; de vestiging van een broedtraditie op een bepaalde locatie vergt bij de *Slechtvalk* niet zelden enige jaren. Met een behoorlijke reproductie (jaarlijks 20-27 uitgevlogen jongen in 2000-02; Werkgroep *Slechtvalk* Nederland) en een groeiende populatie in de aangrenzende landen lijken de grenzen aan de groei in Nederland nog lang niet bereikt te zijn. Opvallend was ook het broedgeval van een *Zwarte Wouw* langs de IJssel bij Doesburg in 2000, het eerste na eerdere broedgevallen in 1984 en

Gr. Canadese Gans
Branta canadensis ssp

Aantal paar

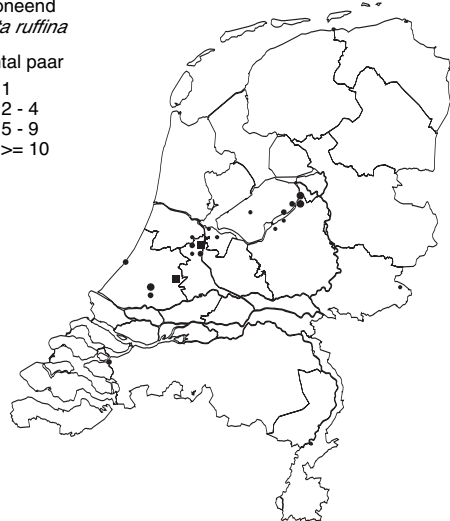
- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

Krooneend
Netta ruffina

Aantal paar

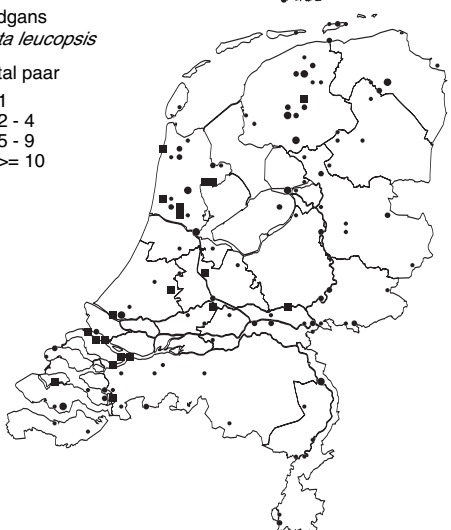
- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

Brandgans
Branta leucopsis

Aantal paar

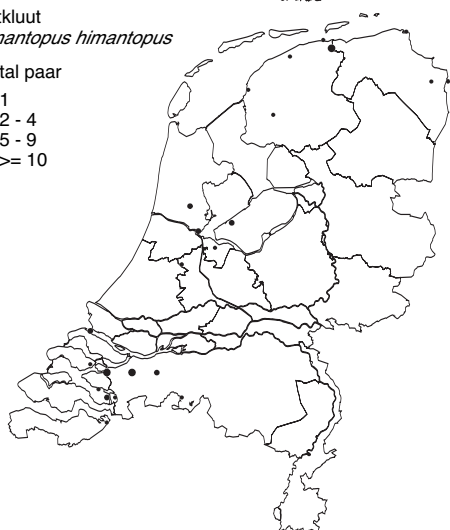
- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

Steltkluut
Himantopus himantopus

Aantal paar

- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

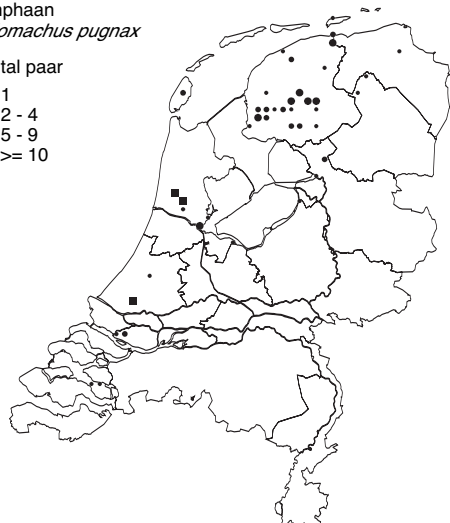

Figuur 4. Verspreiding in 2000-02 van Grote Canadese Gans, Brandgans, Krooneend, Steltkluut en Kemphaan (maxima per 5x5 km atlasblok). *Distribution in 2000-02 of Greater Canada Goose, Barnacle Goose, Red-crested Pochard, Black-winged Stilt and Ruff (maximum per 5x5 km square).*

Kemphaan
Philomachus pugnax

Aantal paar

- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

1996 (het nest mislukte overigens in de eifase; Schoppers 2000). Voorts werd voor het eerst in Nederland nestbouw door een paar *Visarenden* gedocumenteerd, in de Oostvaardersplassen in 2002 (Bijlsma & de Roder 2002). De nestbouw vond te laat in het seizoen plaats (midden juli) om een serieuze broedpoging op te leveren; wel waren de verwachtingen voor het daaropvolgende seizoen hooggespannen. Het nest verdween echter tijdens een storm en een aangeboden kunstnest werd niet geaccepteerd. Gezien het toenemende aantal zomerwaarne-

Blauwe Kiekendieven broeden nog vrijwel uitsluitend op de Waddeneilanden (Arie Ouwerkerk). *Hen Harrier has contracted its breeding range to the Wadden Sea islands.*

mingen in Nederland, soms van baltsende en roepende vogels (Noordwest-Overijssel 2001) kan de definitieve vestiging als broedvogel niet lang op zich laten wachten (Deuzeman 2004).

Aanmerkelijk slechtere perspectieven heeft de *Blauwe Kiekendief*, waarvan de populatie verder afbrokkelde tot een dikke 70 paren, voor driekwart gehuisvest op Texel en Terschelling. Voormalige bolwerken zoals Ameland zijn bijna ontruimd (waarbij zich de vergelijking met de aldaar eveneens kwijnende Velduil opdringt) terwijl de enig overgebleven populatie op het vasteland, 4-5 paren in de Oostvaardersplassen, evenmin floreert. De afname op de Waddeneilanden hangt vrijwel zeker samen met langdurig slechte broedresultaten (overigens niet op Texel) en recent verminderde overleving van oude vogels (Lof 2000). Dit wordt nog eens verergerd door het verdwijnen van goede broedlocaties en mogelijk ook door toegenomen concurrentie van de *Bruine Kiekendief*. Deze laatste soort doet het goed op de Waddeneilanden en in de zeeleigebieden (vooral Delta) maar neemt lokaal af door verbossing en verruiging, en in het kielzog daarvan predatie door Vossen (Lauwersmeer, Weerribben, Biesbosch). Landelijk blijft de populatie vrij stabiel rond 1350 paren. De veel zeldzamere *Grauwe Kiekendief* zat in 2000 met 45 paren aan de bovengrens van zijn huidige populatieniveau en kende in 2001 (35 paren) en 2002 (36) wat gebruikelijker aantallen. De fluctuaties hingen deels samen met de voedselsituatie (in 2001 daljaar voor

veldmuizen die samen met akkervogels de belangrijkste prooi vormen) en vermoedelijk ook met jaarlijks wisselende immigratie vanuit Noord-Duitsland en wellicht Denemarken. In de verspreiding, met jaarlijks 2-6 paren in Flevoland, 4-7 in het Lauwersmeer en de rest in Oost-Groningen, kwam weinig verandering ten opzichte van voorgaande jaren (Koks *et al.* 2003).

Korhoen tot en met Kraanvogel Het habitat-herstel op de Sallandse Heuvelrug ten spijt zakte het aantal *Korhoenders* tot een bedroevend laag aantal (acht hanen in 2002), waarmee het voortbestaan in Nederland aan een zijden draad hangt. De aantallen *Porseleinhoenen* vertoonden per gebied opvallende jaarlijkse fluctuaties, maar de landelijke totalen verschilden niet sterk tussen de drie jaren. Sinds 1990 is er geen duidelijke trend in het voorkomen te bemerken, al is het opvallend dat er uitgesproken daljaren zijn geregistreerd (vooral 1996), terwijl een uitschieter naar boven uitbleef. In de allerbeste gebieden worden soms meer dan 20 territoria vastgesteld, zoals in 2002 in het Fochteloërveen (24), De Wieden (23) en de Oostvaardersplassen (23). Bij de *Kwartelkoning* zette de vanaf 1997 geregistreerde positieve trend door, en was 2000 zelfs het op drie na beste jaar van de afgelopen decennia. In de beide daaropvolgende jaren kon ruim 85% van de roepplaatsen in het rivierengebied worden beschermd voor uitmaaien dankzij een speciaal opgezet project (Schoppers & Koffijberg 2003).

Voor de op akkers in het Groningse Oldambt voorkomende Kwartelkoningen kon een dergelijke bescherming niet worden verwezenlijkt.

Spectaculair was het eerste zekere broedgeval van een *Kraanvogel* in het Fochteloöerveen. Nadat hier al in 2000 mogelijk werd gebroed, kon dit in 2001 worden aangetoond door de vondst van een nest waaruit één jong groot kwam; een ander paar ging vermoedelijk niet tot broeden over. Het daaropvolgende jaar was één paar succesvol (opnieuw één jong), terwijl de broedpoging van het andere paar mislukte (Feenstra 2002). De vestiging in Drenthe staat vermoedelijk in verband met de westwaartse uitbreiding van de broedpopulatie in Nedersaksen.

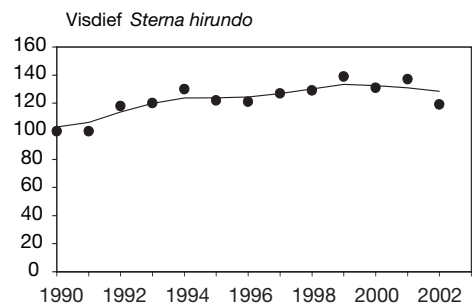
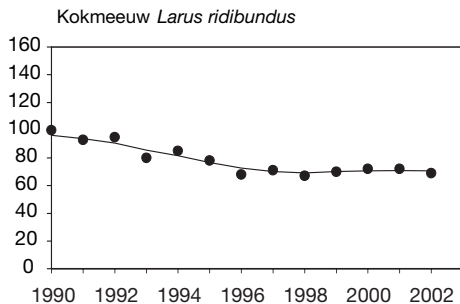
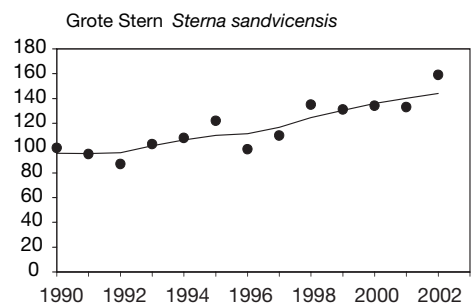
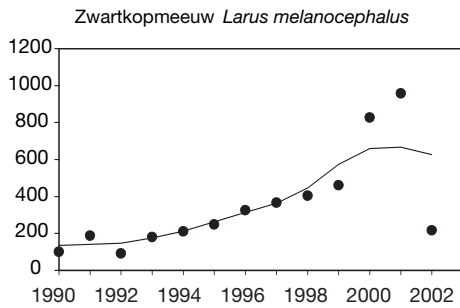
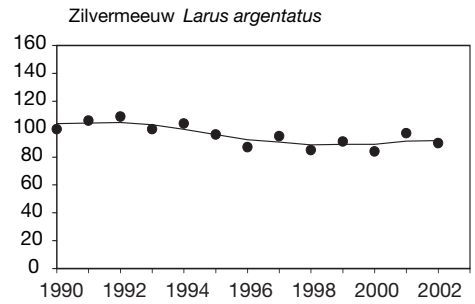
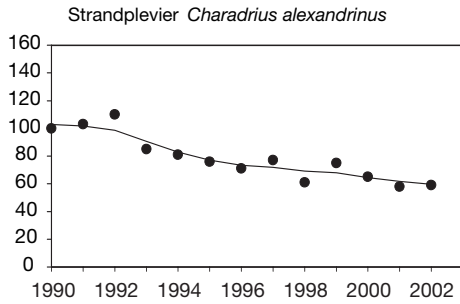
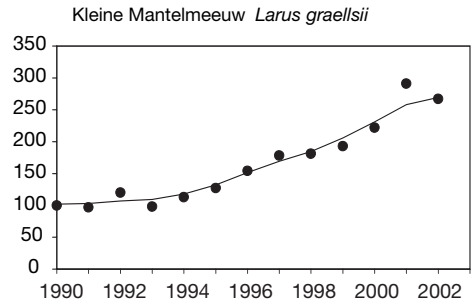
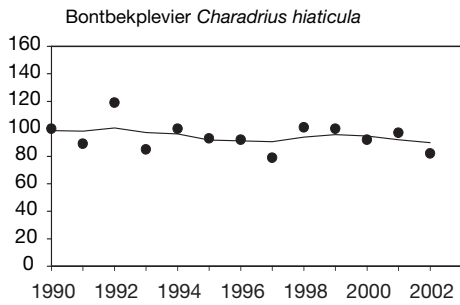
Steltlopers Twee (grotendeels) aan zoute kusten gebonden steltlopers vertoonden een afname. Bij de *Kluut* is die van recente datum en grotendeels regionaal bepaald, met – na een top begin jaren negentig – een afname met 20%, vooral veroorzaakt door een inzakkende broedpopulatie langs de Fries-Groningse Noordkust, die ruim de helft van de landelijke populatie uitmaakt. Deze neergang wordt toegeschreven aan verstoring en predatie door Vossen, naast het ongeschikt worden van de broedhabitat als gevolg van vegetatiesuccessie door het wegvallen van intensieve begrazing. Bij de *Strandplevier* past de afname binnen de lange-termijntrend, en zijn vooral permanente verstoring van potentiële broedplaatsen door recreanten en gebrek aan natuurlijke habitatdynamiek de boosdoeners. Van de eveneens vooral aan zoute kusten broedende *Bontbekplevier* zijn de aantallen momenteel stabiel na eerdere recente toename (Waddengebiet) of langdurige afname (Delta). Voor alle zilte soorten geldt dat de afhankelijkheid van dynamische milieus (vooral Waddengebiet) en natuurbouwprojecten (Delta, ook wel IJsselmeer-gebied) tot een kwetsbare positie leidt.

Van de zeldzame *Bonte Strandloper* werden geen zekere broedgevallen geconstateerd, wel aanwijzingen voor broeden (balts, afleidingsgedrag) in de Dollard (één en drie paren in 2000 en 2001) en het Lauwersmeer (een paar in 2002). De *Steltkluut*, waarvan het merendeel van de huidige broedgevallen plaatsvindt in Waddengebiet (inclusief Lauwersmeer: negen paren in 2000 en 2001 in de Ezumakeeg), IJsselmeergebied en vooral Delta, kende in 2000 en 2001 met rond 30 paren aantallen die in Nederland aan de top zitten; in 2002 viel het

aantal terug (12). De reproductie verloopt in Nederland meestal desastreus; voor zover de nesten jongen opleveren bereiken deze zelden het vliegvlugge stadium. Zekere broedgevallen relatief diep in het binnenland vonden o.a. plaats bij Sneek (in 2000), Nieuwkoop (2001), Etten-Leur (drie in 2000, vier in 2001) en Breda (2000).

Van de in het binnenland broedende steltlopers kent de *Kleine Plevier* al jarenlang stabiele aantallen (met lokaal opvallende, deels door bouw- en graafactiviteiten bepaalde fluctuaties) terwijl de *Kemphaan* conform de trend over de voorgaande decennia verder achteruitgaat. De huidige, rond 100 hennen omvattende populatie is vrijwel gereduceerd tot graslanden met aangepast beheer in Friesland en Noord-Holland. Drie relatief goede jaren voor de *Oeverloper* (9-14 paren per jaar) continueren de vanaf midden jaren negentig opgaande lijn. Dat deze soort niet alleen aan het rivierengebied is gebonden maar ook elders geregeld tot broeden kan komen, bewijzen de jaarlijkse broedgevallen in 2000-02 op het industrieterrein Tradeport-west bij Blerick-Venlo.

Meeuwen en sterns De meeste meeuwensoorten vertoonden, in lijn met voorgaande jaren, een afname (Zilvermeeuw, Kokmeeuw) of bleven stabiel (Stormmeeuw); bij de *Kleine Mantelmeeuw* is de tot voor kort sterke groei gestopt. Inmiddels is deze soort de talrijkste meeuw in Nederland met 72 000 paren in 2002, waarvan 55% in de kolonies op de Boschplaat (Terschelling) en Maasvlakte-Europoort. Bij verschillende soorten bestaan er regionale verschillen in aantalsontwikkeling, vermoedelijk samenhangend met beschikbaarheid aan voedsel en veilige nestplaatsen. Bij de *Zilvermeeuw* nemen de aantallen in het Deltagebied af maar fluctueren ze in het Waddengebiet, terwijl *Kokmeeuwen* bijna overal afnemen (het sterkst in het binnenland, recent ook op de Fries-Groningse kwelders en in de Delta). Uitzondering is Griend, waar de populatie groeide tot internationaal opvallende proporties (ruim 33 000 paren in 2002). Tegenover de in het algemeen matige aantalsontwikkeling van de talrijker meeuwen staat de geleidelijke toename van enkele soorten die nog niet zo lang in Nederland nestelen zoals *Grote Mantelmeeuw* (groeïend naar 20 paren in 2002, vrijwel gelijk verdeeld over Wadden, IJsselmeer en Deltagebied) en *Geelpootmeeuw* (precieze aantallen onbekend, maar jaarlijks 8-15 mengparen door-

Figuur 5. Trend (index) van schaarse soorten en kolonievogels in Nederland vanaf 1990: Bontbekplevier tot en met Visdief. De lijn geeft het driejaarlijks lopend gemiddelde weer. *Trend (index) of scarce and colonial breeding birds in The Netherlands since 1990: Greater Ringed Plover to Common Tern.* Dots represent indices (based on loglinear regression using TRIM, based on sample sites); the line represents the 3-year running mean.

gegeven, voornamelijk IJmuiden en Maasvlakte-Europoort). Een nieuwkomer is de *Drie-teenmeeuw*, die in 2000 en 2001 voor het eerst in Nederlandse wateren broedde, op een onbemand olieplatform op het Nederlandse Continentale Plat (vermoedelijk drie paren; Camp-huysen & de Vreeze 2001; zie artikel elders in dit nummer). Bijzonder succesvol is de *Zwartkopmeeuw*. De aantallen verdubbelden ruim in enkele jaren (van 380-480 paren in 1997-99 naar 875-1160 in 2000-01). De inzinking in 2002, naar een niveau dat slechts een kwart bedroeg van een jaar eerder, komt door een verplaatsing vanuit de Delta naar nabijgelegen, recent beschikbaar gekomen haventerreinen bij Antwerpen. De totale Vlaams-Nederlandse populatie bleef in 2002 op peil rond 1100 paren. Buiten de Delta komt een substantiële vestiging overigens nog steeds niet van de grond.

Dat Nederlandse broedvogels deel uitmaken van een grensoverschrijdende populatie, bleek in het recente verleden ook o.a. bij *Grote Stern* (deelverplaatsing vanuit Delta naar Zeebrugge) en verklaart bij de Noordse Stern vermoedelijk de scherpe jaarfluctuaties (1550-1850 paren in de verslagjaren, tegen 1760-2320 in 1992-98). Voor deze soort fungeert Nederland vermoedelijk als overloop vanuit het hoofdverspreidingsgebied dat noordelijker in Europa ligt. Bij de Grote Stern was de populatie in 2002 de grootste sinds het eind van de jaren vijftig. De broedprestaties van de kustgebonden sterns zijn niet zelden abominabel. Dit was vooral opvallend in 2002, zowel bij Grote Stern (matige resultaten op Griend, ronduit slechte in de Delta waar de laagste score werd behaald sinds 1994), als Visdief (vergelijkbaar met Grote Stern), *Noordse Stern* (vrijwel geen jongen grootgebracht in 2002 op Griend, verreweg de grootste kolonie) en Dwergstern (zeer slechte reproductie in Delta) (Lutterop & Kasemir 2003, Meininger *et al.* 2003). Verstoring en predatie door ratten en meeuwen spelen hierbij de hoofdrol, in combinatie met voedseltekorten, terwijl ook wegspoeien van legfels in sommige jaren een factor van betekenis is. Een enkel jaar met hoge broeduitval hoeft bij deze lang levende soorten nog geen dramatische gevolgen te hebben, maar een reeks van zulke jaren kan dat wel hebben. Een reden te meer om het broedsucces per kolonie nauwlettend te volgen.

De enige niet aan kusten gebonden stern, de *Zwarte Stern*, deed het in de verslagjaren met rond 1400 paren iets beter dan tegenwoordig

gebruikelijk. Dit neemt niet weg dat in Drenthe voor het eerst sinds mensenheugenis geen Zwarte Sterns meer tot broeden kwamen.

Uilen tot en met spechten De Kerkuil haalde met 2000-2500 paren aantallen die tegenwoordig vrij normaal zijn, maar het tienvoudige bedragen van twee decennia terug, en het populatieniveau van begin jaren zestig weer beginnen te benaderen. De huidige fluctuaties in aantallen en broedresultaten worden vooral gedicteerd door variaties in het muizenaanbod, die soms regionaal van elkaar verschillen. Zo daalde de stand in Friesland, een van de dichtst bezette provincies, van 2001 op 2002 met 30% terwijl de aantallen stabiel bleven in andere belangrijke broedgebieden zoals Twente en de Achterhoek. Een relatie met het voedselaanbod verklaart ook een deel van de per eiland afwijkende trends van de *Velduil* in het Waddengebied, dat het merendeel van de 25-35 Nederlandse paren huisvest. Terwijl de soort het op Texel naar verhouding redelijk doet, is het voormalige bolwerk Ameland inmiddels vrijwel weggevaagd. Hierbij kan meespelen dat Texel het enige Waddeneiland is waar de Noordse woelmuis *Microtus oeconomus* voorkomt. Het is echter de vraag of dit blijvend is, aangezien deze dagactieve muis concurrentie kan ondervinden van de onlangs op het eiland geïntroduceerde Aardmuis *Microtus agrestis* en Rosse woelmuis *Clethrionomys glareolus*, soorten die veel verborgener leven en derhalve voor Velduilen (en ook Blauwe Kiekendieven) minder geschikte prooien vormen. De Oehoe doet het als nieuwkomer verrassend goed; naast op de jaarlijks bezette locatie op de St-Pietersberg in Maastricht (in totaal zeven jongen vlogen in 2000-02 uit) werden in 2002 broedgevallen vastgesteld elders in Zuid-Limburg (twee jongen uitgevlogen) en op een buizerdhorst in de Achterhoek (drie jongen uitgevlogen; Wassink 2003); het laatste geval sluit min of meer aan bij een populatie van 130 paren in Noordrijn-Westfalen.

Nachtzwaluwen vertonen landelijk een aanhoudende lichte toename, die in sommige regio's veel geprononceerder is dan elders (Zuidoost-Veluwe: van 58 paren in 1999 naar 122 in 2002). De redenen van de toename (in feite deelherstel na decennialange afname) worden druk bediscussieerd maar zijn in ieder geval niet rechtstreeks op lokaal terreinbeheer terug te voeren. Voorwaar een prachtig onderzoeksobject om de tanden in te zetten! Heel wat

duidelijker zijn de redenen achter de opbloei van de *IJsvogel*. Beekherstel, verbetering van de waterkwaliteit, toegenomen nestelmogelijkheden door graafwerkzaamheden en vooral ook een serie (zeer) zachte winters hebben bijgedragen aan voor Nederland buitengewone aantallen. In 2002 – het 'Jaar van de IJsvogel', waarin de soort van Sovon extra aandacht kreeg – werden naar schatting 650-700 paren vastgesteld. Hiermee werden andere topjaren als 1975 (c. 300 paren), 1984 (300) en 1995 (400) overklapt, al zullen de oudere getallen misschien te conservatief zijn ingeschat.

Opvallend, maar niet geheel onverwacht gezien ontwikkelingen in België, Duitsland en Denemarken, zijn de broedpogingen van *Bijeneters* in 2001 (drie paren bij Harkstede Gr) en 2002 (drie paren Lauwersmeer, drie paren Noordhollands Duinreservaat). Het merendeel van deze nestelpogingen werd overigens al in de beginfase afgebroken of leverde niets op (slechts vier uitvliegende jongen, Lauwersmeer). De *Draaihals* balanceert in precare positie met slechts 45-65 paren, vrijwel uitsluitend op de Veluwe, en weinig rooskleurige perspectieven gezien de voor deze soort ongunstige terreinveranderingen (en terreinbeheer) (Sovon 2002). De *Middelste Bonte Specht* heeft zich met jaarlijks 7-9 paren structureel in Limburg gevestigd vanaf midden jaren negentig, maar maakt nog geen aanstalten tot verdere uitbreiding.

Leeuweriken tot en met lijsters Treurig nieuws valt te melden omtrent *Kuifleeuwerik* (rond 50 paren) en *Duinpieper* (vijf territoria in 2002, waarvan minstens drie bezet door ongepaarde mannen; Deuzeman 2002). Beide stevenen af op uitsterven. Ze volgen hierin andere landen in Noordwest-Europa zoals Denemarken (in 2002 slechts twee paar Kuifleeuweriken en 15 paren Duinpiepers resterend van populaties die twee decennia eerder respectievelijk 300-500 en 35-51 paren omvatten; Grell & Rasmussen 2003). Het uitsterfproces van de Kuifleeuwerik wordt bespoedigd door het verdwijnen van braakliggende velden in steden, en ecologische degradatie van de resterende snippers. Bij de Duinpieper zijn de broedgebieden grotendeels ongeschikt geworden door vermossing en vergrassing, een gevolg van vermessing en luchtvervuiling (van Turnhout 2005). In het kielzog van de Duinpieper is ook de *Tapuit* nagenoeg verdwenen van de binnenlandse stuifzanden en

schrale heidevelden, in het bijzonder in het zuiden en midden van het land. Omdat de duinstrook bezuiden het Noordzeekanaal eveneens grotendeels ontruimd is, krijgt de verspreiding een steeds noordelijker zwaartepunt binnen ons land. Alleen op de Waddeneilanden houdt de Tapuit nog redelijk stand, al is het de vraag voor hoe lang, gezien de ook hier oprukkende vergrassing en verstruiking. Met een landelijke afname die sinds 1990 op 80% kan worden gesteld, doet de soort het nog slechter dan het *Paapje* (50% afname), een soort die zich eveneens terugtrekt in Noordoost-Nederland, in het bijzonder in Drenthe en aangrenzende delen van Friesland en Groningen. Hoopvolle vestigingen elders, zoals in het buitenkaadse deel van de Oostvaardersplassen, zijn inmiddels weer nagenoeg verdwenen (35 paren in 1997, vijf in 2002). Intensieve veebegrazing, resulterend in het verdwijnen van ruigtes, heeft samen met moerasaanleg en vernatting dit gebied ongeschikter gemaakt voor Paapjes (Bijlsma 2003).

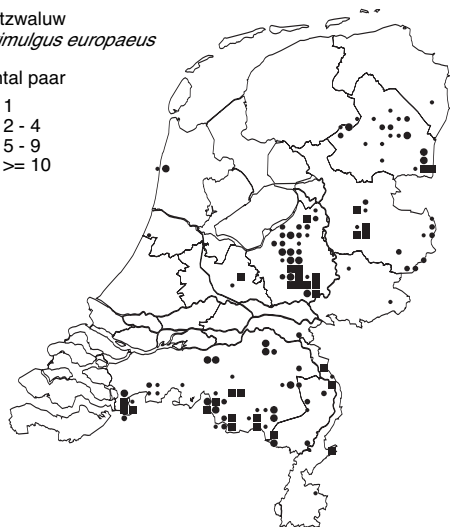
Oeverzwaluwen vertoonden in de verslagjaren sterk uiteenlopende aantallen (21 000-32 000 paren) die tot de beste behoren sinds begin jaren zestig. De toename van de landelijke populatie die in de jaren negentig is geconstateerd, voltrok zich vooral op de zandgronden; de aantallen op klei en laagveen bleven stabiel. In contrast daarmee vertoonde de *Huiszwaluw* in de jaren negentig een min of meer aanhoudende lichte afname (leidend tot een eindniveau dat een vijfde lager was dan rond 1990) die het meest geprononceerd was op de zandgronden van Zuid- en de zeeklei van Zuidwest-Nederland. Elders bleven de aantallen meer op peil, en vooral in het IJsselmeergebied zijn ook nu nog grote kolonies van meer dan 125 nesten te vinden; dit verschijnsel is in het zuiden van het land ronduit schaars geworden.

Bij de deels in dezelfde habitat als de IJsvogel voorkomende, maar qua verspreiding veel meer beperkte *Grote Gele Kwikstaart*, vormen de naar schatting 280-330 paren in de verslagjaren de bovengrens van wat in Nederland gebruikelijk is. Dit hoge niveau heeft alles te maken met het langdurig uitblijven van streng winterweer in het West-Europese overwinteringsgebied. Hoewel de soort zich af en toe elders vertoont (zekere broedgevallen in onderzoeksperiode o.a. bij Den Oever, Santpoort-Zuid, Vogelenzang en Valkenswaard), blijft de verspreiding in ons land nagenoeg beperkt tot Twente, de Achterhoek, de Veluwe sprenging

Nachtzwaluw
Caprimulgus europaeus

Aantal paar

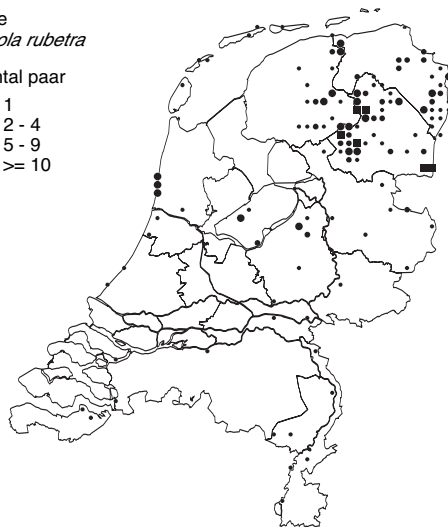
- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

Paapje
Saxicola rubetra

Aantal paar

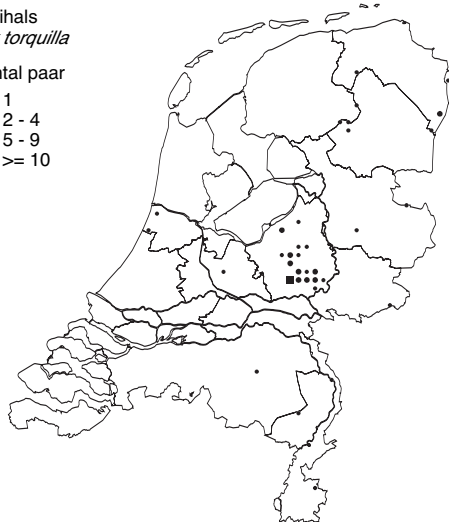
- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

Draaihals
Jynx torquilla

Aantal paar

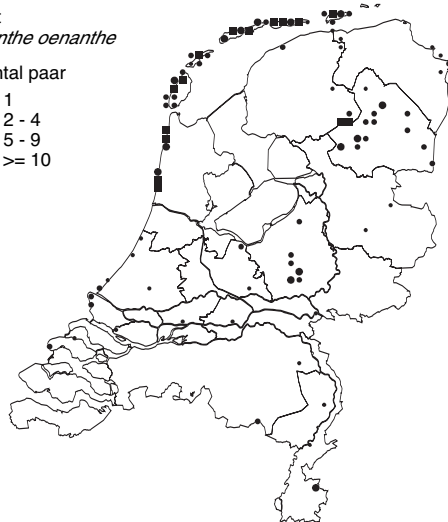
- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

Tapuit
Oenanthe oenanthe

Aantal paar

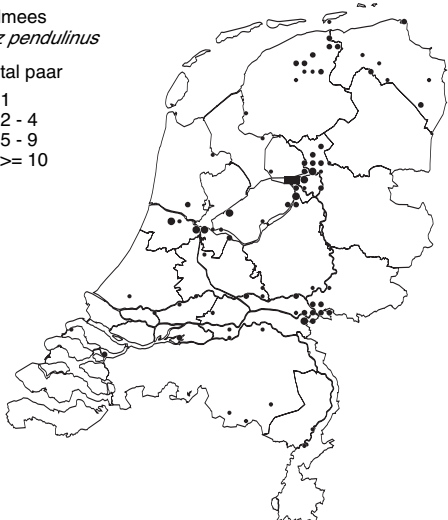
- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

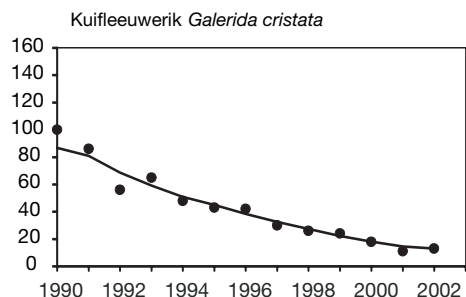
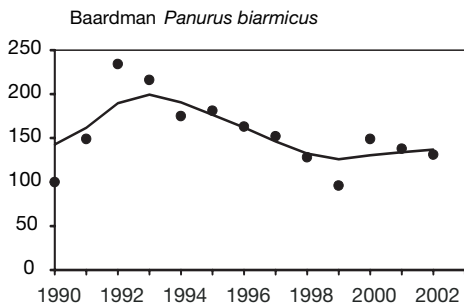
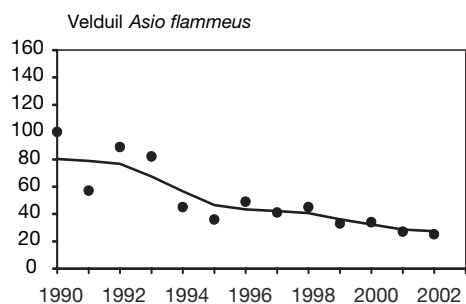
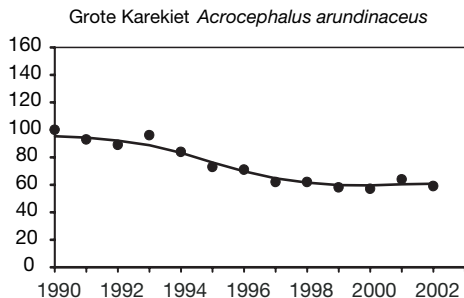
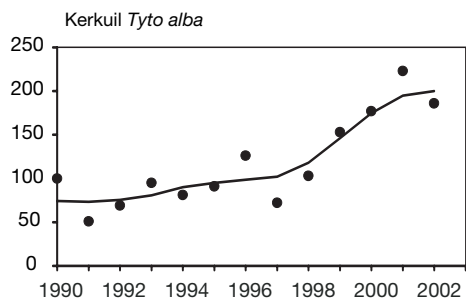
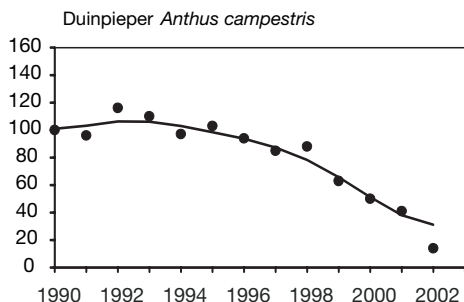
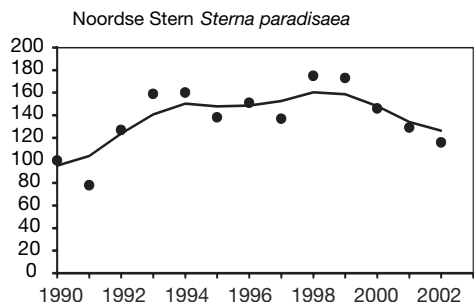
Buidelmees
Remiz pendulinus

Aantal paar

- 1
- 2 - 4
- 5 - 9
- ≥ 10

Figuur 6. Verspreiding in 2000-02 van Nachtzwaluw, Draaihals, Paapje, Tapuit en Buidelmees (maxima per 5x5 km atlasblok). Distribution in 2000-02 of European Nightjar, Eurasian Wryneck, Whinchat, Northern Wheatear and Eurasian Penduline Tit (maximum per 5x5 km square).

Figuur 7. Trend (index) van schaarse soorten en kolonie-vogels in Nederland vanaf 1990: Noordse Stern tot en met Baardman. De lijn geeft het driejaarlijks lopend gemiddelde weer. Trend (index) of scarce and colonial breeding birds in The Netherlands since 1990: Arctic Tern to Bearded Reedling. Dots represent indices (based on log-linear regression using TRIM, based on sample sites); the line represents the 3-year running mean.

beken en Midden- en Zuid-Limburg.

Zangers tot en met mezen Het waren prima jaren voor *Graszangers* dankzij een lange rij van (zeer) zachte winters, waardoor de in Zuid-Europa broedende populatie zich noordwaarts

kon uitbreiden. Van de 29-37 territoria die jaarlijks werden gemeld, bevond zoals gebruikelijk bijna 90% zich in Saftinghe, en de rest elders in Zeeuws-Vlaanderen of andere delen van het Deltagebied. Slechts een enkele Graszanger bereikte een ander gebied (Nederweert in

2000). Hoewel wordt verondersteld dat het merendeel van de vestigingen jonge, nog in hetzelfde jaar geboren mannetjes betreft die niet meer in hetzelfde jaar tot broeden komen (en in de winter vaak sneuvelen), werd tenminste éénmaal succesvol gebroed (2002, Saeftinghe). Blijkbaar zijn de mechanismen die de populatieontwikkeling van de *Cetti's Zanger* aansturen andere dan bij de *Graszanger*. Terwijl beide soorten namelijk hun opwachting op de Nederlandse broedvogellijst maakten in de jaren zeventig, en aan het eind van dat decennium min of meer werden uitgewist door de strenge winter van 1978/79, ging de recente hervestiging van *Graszangers* in Nederland voorbij aan de *Cetti's Zanger* (alleen een langdurig aanwezige vogel bij het Oostvoornse Meer van april 2000 – maart 2001). Ook met de *Orpheusspotvogel* gaat het, de vrijwel jaarlijkse meldingen van langdurig zingende mannetjes ten spijt, niet zo vlot als werd verwacht. Ondanks een omvangrijke populatie in Wallonië blijven aanwijzingen voor broeden in Nederland een uitzondering.

Grote Karekieten hebben buiten de kerngebieden in Noordwest-Overijssel, de Randmeren, de Vechtplassen en de Reeuwijkse Plassen veel veren gelaten. Ze zijn in grote delen van Friesland, Noord- en Zuid-Holland uitermate schaars geworden en in Zuidwest-Nederland vrijwel uitgestorven. Ook sommige kerngebieden hebben een aderlating ondergaan (afname met 40% sinds 1989 in Noordwest-Overijssel, vrijwel verdwenen uit De Weerribben), terwijl de fluctuaties in andere gebieden opmerkelijk groot zijn (Vechtplassen in onderzoeksjaren schommelend tussen 40 en 60 territoria). Eveneens fluctuerend, maar in grote lijnen gunstiger, is de aantalsontwikkeling van de *Baardman*. De fluctuaties in het belangrijkste kerngebied, de Oostvaardersplassen, hangen deels samen met het terreinbeheer. Zo was de stand er in 2000 met een geschatte 640 paren ruim twee maal zo hoog als in het voorgaande jaar, waarin deelgebieden voor broeden ongeschikt waren door een hoge waterstand. De vogels blijken er vooral te foerageren in insectenrijk, door ganzen aangevreten riet, maar nestelen uitsluitend in structuurrijk ouder riet tot op 500 m van de foerageerplek (Beemster *et al.* 2001). Het jaar 2001 leverde overigens interessante bevindingen op in het Ketelmeer-Vossemeer in Noordwest-Overijssel. In proefvlakken waar rietsnijders vanwege MKZ-beperkingen niet aan het werk

konden, schoot de stand omhoog (van 19 paren in 1999 naar 131), terwijl de aantallen gelijk bleven in een controlevlak waarin het riet als altijd grotendeels werd gemaaid (Deuzeman 2001).

Met een andere bewoner van rietland, de *Buidelmees*, gaat het minder florissant. Hoewel er nog steeds forse aantallen voorkomen in bijvoorbeeld Noordwest-Overijssel en de Randmeren (45-60 paren) en de Gelderse Poort (22-25), zijn de verspreidingskernen in Noord-oost-Friesland, bij Amsterdam en in de Oostvaardersplassen grotendeels opgelost. Vooral 2002 kwam met naar schatting 120-150 paren beduidend magerder voor de dag dan we gewend zijn (140-210 paren in 1998-2000, 200-250 in 1997). De recente afname lijkt soms een lokale oorsprong te hebben (verminderde vitaliteit van wilgenbos in westelijke Oostvaardersplassen; Beemster *et al.* 2003) maar staat vermoedelijk vooral in verband met een verminderde influx vanuit oostelijker bolwerken.

De uitbreiding van de *Taigaboomkruiper* laat zich maar lastig vastleggen. Naar het zich laat aanzien nemen aantallen en verspreiding in Zuid-Limburg langzaam toe en begint de soort zich voorzichtig elders langs de oostgrens te vestigen in Midden-Limburg, Drenthe en Zuidoost-Groningen. Het betreft hier echter nog geen structurele vestigingen, en de documentatie laat soms te wensen over.

Klauwieren tot en met gorzen De klauwieren doen het matig tot dramatisch slecht. Bij de *Grauwe Klauwier* betekent de recente achteruitgang in het Bargerveen (84 paren in 2002 tegen 146 in 1997) een gevoelig verlies voor de toch al kwetsbare, vrijwel geheel in Oost-Nederland en op de Veluwe huizende populatie. De afname in het Bargerveen komt door van verhoogde predatie in combinatie met het ongeschikt worden van terreindelen door vernatting. Dat de populatie ook in dit gebied blijkens ringonderzoek van Stichting Bargerveen niet zelfvoorzienend is, maar afhankelijk van immigratie vanuit (vermoedelijk) Duitsland, geeft te denken. Voor de *Klaapekster* is het doek bijna gevallen. Zekere broedgevallen werden niet bekend, en waarnemingen tussen half mei en eind juni waren uitermate schaars (Kootwijk 2001, Leenderheide 2002). Hoewel broedgevallen lastig zijn aan te tonen en verschillende defensie-terreinen niet of onvoldoende worden onderzocht, kan de Nederlandse populatie als nagenoeg uitgestorven worden beschouwd.

Roeken maken een pas op de plaats, na de jarenlange toename die deels nog moet worden gezien als een populatieherstel na de door vergif en vervolging veroorzaakte inzinking in de jaren zestig en zeventig. De populatie is aan het stabiliseren rond 60 000 paren, al is er op kolonieniveau nog veel beweging: grote kolonies worden zeldzamer terwijl de neiging om in kleinere kolonies te broeden krachtig wordt bevorderd door lokale verstoring (Schoppers 2004). *Raven* zijn op de Veluwe duidelijk over het hoogtepunt heen, al spelen methodologische problemen mee (kritischer interpretatie van veldwaarnemingen). De midden jaren negentig ingezette afname krijgt steeds duidelijker gestalte, vooral op de Noord-Veluwe. Verminderde bijvoeding en het niet meer aanbieden van slachtafval spelen daarbij een rol. Buiten de Veluwe en de eveneens al lang bezette Utrechtse Heuvelrug begint de verspreiding echter langzaam maar zeker uit te dijen, met in 2002 zekere broedgevallen in Overijssel (drie locaties), oostelijk Gelderland (twee) en Flevoland (2-3).

Van de landelijk onderzochte vinken en gorzen is vrijwel alleen slecht nieuws te melden. De neergang die zich bij de *Roodmus* - pas in de tweede helft van de jaren tachtig gevestigd als jaarlijkse broedvogel - vanaf 1997 begon af te tekenen, heeft drastische vormen aangenomen. Het aantal meldingen nam in de onderzoeksjaren verder af (respectievelijk 8, 4 en 1 territoria gedurende enige tijd bezet), de verspreiding bleef nagenoeg beperkt tot de Waddeneilanden en zekere broedgevallen werden niet bekend. Het laatste geldt ook voor de *Ortolaan*, waarvan jaarlijks 0-2 territoria werden gemeld, met slechts in een enkel geval de indicatie dat ook een vrouwtje aanwezig was (Winterswijk 2000). Dergelijke oprispingen kunnen niet worden beschouwd als een beginnend herstel van de Nederlandse broedpopulatie die *de facto* midden jaren negentig uitstierf. Het valt te verwachten dat eenzelfde lot de *Grauwe Gors* te wachten staat. Deze weet zich zelfs in zijn laatste kerngebied, het Zuidelijk Maasdal tussen Eijsden en Roermond, niet te handhaven (afname van 36 territoria in 1995 naar zeven in 2002). Het voorkomen in het Gelders Rivierengebied begint steeds onregelmatiger te worden, terwijl Zeeuws-Vlaanderen alleen nog sporadisch door *Grauwe Gorzen* wordt bezet. Met hooguit 20-25 territoria in 2002 bereikte de Nederlandse populatie een (voorlopig) dieptepunt en stond de soort aan de vooravond van zijn verdwijning.

Verantwoording

De niet in dit artikel genoemde bronnen zijn te vinden in de uitgebreide jaarverslagen (van Dijk *et al.* 2002, 2003), waarin ook een overzicht is opgenomen van de bij het onderzoek in 2000-02 betrokken waarnemers. Deze samenvatting van de jaarverslagen werd verzorgd door Fred Hustings, met bijdragen van Kees Koffijberg.

Literatuur

- Beemster N., Y. van der Heide & W. Altenburg 2001. Vogelmonitoring in de Oostvaardersplassen. De gegevens van 2000. A & W-rapport 266. Altenburg & Wymenga, Veenwouden.
- Beemster N., Y. van der Heide & W. Altenburg 2003. Vogelmonitoring in de Oostvaardersplassen. De gegevens van 2002. A & W-rapport 373. Altenburg & Wymenga, Veenwouden.
- Bijlsma R.G. 2003. Broedvogels van de buitendijkse Oostvaardersplassen: een vergelijking tussen 1997 en 2003. Altenburg & Wymenga, Veenwouden/RIZA, Lelystad.
- Bijlsma R.G. & F.E. de Roder 2002. Nestbouw van Visarenden *Pandion haliaetus* in de Oostvaardersplassen in nazomer 2002: het begin van de kolonisatie van Nederland? De Takkeling 10: 238-250.
- Camphuysen C.J. & F. de Vreeze 2001. Drieteenmeeuw *Rissa tridactyla* nieuwe broedvogel voor Nederland. Nieuwsbrief Nederlandse Zeevogelgroep 3(2): 1-2.
- Deuzeman S. 2001. Blauwborst, Rietzanger, Snor en Baardman profiteren indirect van MKZ. Sovon-Nieuws 14(4): 11.
- Deuzeman S. 2002. Noodklok voor de Duinpieper. Sovon-Nieuws 15(3): 14.
- Deuzeman S. 2004. Visarend-perikelen in de Noordelijke Randmeren in voorjaar 2004. Sovon-Nieuws 17(3): 13.
- Dijksen L.J. & B.J. Koks 2003. Broedvogelmonitoring in het Nederlandse Waddengebied in 2002. Sovon-monitoringrapport 2003/03. Sovon, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J. & F. Hustings 1996. Broedvogelinventarisatie Kolonievogels en Zeldzame Soorten (Handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels). Sovon, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J., M. van der Weide, R. Kleefstra, D. Zoetebier & C. Plate 2002a. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 1999. Limosa 75: 103-122.
- van Dijk A.J., M.J.T. van der Weide, S. Deuzeman, L. Dijksen, D. Zoetebier & C. Plate 2002b. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 2000 en 2001. Monitoringrapport 2002/03. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J., F. Hustings, K. Koffijberg, M. van der Weide, D. Zoetebier & C. Plate 2003. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 2002. Monitoringrapport 2003/02. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J., F. Hustings & M. van der Weide 2004.

- Handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels. Sovon, Beek-Ubbergen.
- Feenstra H. 2002. Kraanvogels *Grus grus* in het Fochteloërveen. Drentse Vogels 16: 10-21.
- Grell M.B. & B. Rasmussen 2003. Truede og sjaeldne ynglefugle i Danmark 2002. Dansk Orn. Foren. Tidssk. 97: 175-192.
- Koks B., Visser E., Draaijer L. & Dijkstra C. 2003. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland in 2002. De Takkeling 11: 105-119.
- Lof M. 2000. Een leeftijdsgestructureerd populatiemodel om het aantalsverloop van de Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus* te verklaren. Wageningen Universiteit en Research centrum, Wageningen.
- Lutterop D. & G. Kasemir 2003. Griend, Vogels en bewaking 2002. Vereniging Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Meininger P.L., R.C.W. Strucker & P. Wolf 2003. Kustbroedvogels in het Deltagebied in 2003. Rapport 203.20. RIKZ, Middelburg.
- Schoppers J. 2000. Mislukt broedgeval van de Zwarte Wouw *Milvus migrans* langs de IJssel bij Doesburg in 2000. De Takkeling 8: 189-197.
- Schoppers J. 2004. Neergang en herstel van de Roek als broedvogel in Nederland in de 20e eeuw. Limosa 77: 11-24.
- Schoppers J. & K. Koffijberg 2003. Resultaten van beschermingsmaatregelen voor Kwartelkoningen in Nederland in 2002. Informatie-rapport 2003/03. Sovon, Beek-Ubbergen.
- Sovon 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000; verspreiding, aantallen, verandering (Nederlandse fauna 5). Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland, Leiden.
- van Strien A. & J. Pannekoek 1999. Missen is gissen: ontbrekende tellingen in vogelmeetnetten. Limosa 72: 49-55.
- van Turnhout, C. 2005. Het verdwijnen van de Duinpieper uit Nederland en Noordwest-Europa. Limosa 78: 1-14.
- Vlug J.J. 2000. Zur Brutbestandsentwicklung und Ökologie des Rothalstauchers (*Podiceps grise-gena*) in Schleswig-Holstein und Hamburg 1969-1998, mit ergänzenden Bemerkungen zur früheren Situation und zu den Verhältnissen in den Nachbarländern. Corax 18: 160-179.
- Wassink G. 2003. Eerste broedgeval van Oehoe in de Achterhoek. Limosa 76: 1-10.
- Zang H. 2003. Veränderungen in den niedersächsischen Vogelwelt im 20. Jahrhundert. Vogelkdl. Ber. Niedersachs. 35: 1-18.
- Arend-Jan van Dijk, Fred Hustings, Kees Koffijberg, Michiel van der Weide, Symen Deuzeman, Lieuwe Dijkse & Dirk Zoetebier, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Rijksweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen (arend.vandijk@sovon.nl)
- Calijn Plate, Centraal Bureau voor de Statistiek, Postbus 4000, 2270 JM Voorburg

Rare and colonial breeding birds in The Netherlands in 2000-2002

In The Netherlands, national country-wide surveys of rare and colonial breeding birds have been carried out annually since 1992. This national breeding bird register aims to monitor national population size and trends in e.g. Special Protection Areas of the EU-Bird Directive and is part of an ecological monitoring programme of the Dutch government. Fieldwork is carried out mainly by dedicated volunteers, co-ordinated by Sovon Vogelonderzoek Nederland and carried out according to standardised methods. Species covered are all colonially breeding birds (e.g. Great Cormorant, herons, gulls, Sand Martin and Rook) and all scarce to rare breeding birds, like Great Bittern, Western Marsh Harrier, Corncrake, Common Ringed Plover, Barn Owl, Whinchat, Common Raven and Corn Bunting. This paper summarises results of the surveys in 2000-2002, published before in annual reports (van Dijk et al. 2002, 2003). Population size estimates and an indication for trends are

provided in Table 1. Note that numbers in many species (especially rare species) refer to territories, and do not necessarily include confirmed breeding. All three seasons covered here were preceded by exceptionally mild winters. Surveys in 2001 were seriously affected by Foot and Mouth-disease: especially in March-May several areas had restricted access or no access at all.

Red-necked- and Black-necked Grebe were thriving. Settlement of several pairs of Red-necked Grebes in the northern part of the country probably expresses expansion of this species in nearby breeding centres in northern Germany. Great Cormorant generally remains stable in inland colonies, but continues to increase in the Wadden Sea. Due to the series of mild winters, populations of herons did well, with up to 300 breeding pairs (bp) of Great Bittern in 2002. Eurasian Spoonbill reached record population levels in 2002 (1500 bp) and has expanded to the German and Danish Wadden Sea. The Mediterranean 'flavour' of some regions was also enhanced by good numbers of Little Egret (37 bp in 2002) and Great White Egret (47 bp in 2002), which now

have a major core breeding area in the Delta area and Oostvaardersplassen in Flevoland, respectively.

Rapidly expanding species are also found among geese. Especially Greater Canada Goose and Barnacle Goose show exponential population growth. The population of Barnacle Goose already consists of 2000-2500 bp. Recovery of Red-crested Pochard, starting after major improvement in local water quality, continued. For Common Eider, a species which is notoriously difficult to monitor, the population trend is less obvious. In areas where numbers are well-known, recent data point at a decline. Among raptors, Peregrine Falcon is still expanding; 13 bp were counted in 2002. Remarkable were a nest of a Black Kite in 2000 (third for The Netherlands, but failed) and nest-building by a pair of Ospreys in 2002 (first attempt). The latter occurred too late in season to be fruitful, but coincides with an increase of summer visitors and observations of displaying birds. It is expected that the species will settle as a breeding bird in the near future. A worrying decline proceeds in Hen Harrier, which still has its stronghold on the Wadden Sea islands and joins Short-eared Owl in a downward trend.

Corncrakes had an exceptionally good season in 2000 (540-585 territories) and moderate numbers in the following years. In 2001, the first breeding attempt of Common Crane was documented (in 2002 already two pairs bred). Some waders showed ongoing long-term declines (e.g. Kentish Plover, Ruff). Ruff mainly survives in special reserves and has abandoned nearly the entire country. Recent developments include declines in Pied Avocet populations along the mainland Wadden Sea coasts (20% decline since the early 1990s, probably mainly due to increased predation rates). Common Ringed Plover remained stable after a series of years with lower numbers.

Mediterranean Gull, which increased in the 1990s, had a sudden breakdown, but this was only due to the move of important colonies in the SW-Netherlands across the Belgian border. Further declines were observed in Black-headed Gull and European Herring Gull. Black-headed Gulls have abandoned many inland colonies, whereas coastal colonies increasingly move to the Wadden Sea islands to escape predation from Red Foxes. A new

breeding bird species was Black-legged Kittiwake, which first bred in 2000 on a platform on the Dutch continental shelf in the North Sea. Slightly expanding is also Greater Black-backed Gull. Tern populations generally remained stable but reproduction was poor in several colonies. Black Tern increased slightly.

Barn Owl has nearly recovered from the population low in the 1960s and 1970s. However, numbers vary from region to region due to vole population cycles. Eurasian Eagle Owl, which first appeared in the southernmost edge of the country, occupied a new breeding site near the German border in Gelderland in 2002 and now counts three bp. Similar to herons (and species like Grey Wagtail), Common Kingfisher benefited from the series of mild winters. Stimulated locally by the restoration of natural river banks and improved water quality, the species reached unprecedented numbers (650-700 bp). In 2001 and 2002, a few European Bee-eaters bred, most of which failed. Eurasian Wryneck still balances on the verge of extinction in many areas; the national population only holds 65 bp at maximum. The same applies to Crested Lark, remaining in only few urban areas by now. Tawny Pipit shares the downward trend and might disappear soon as a breeding bird in the Netherlands (five territories in 2002, at least three of which occupied by unpaired males).

Again as a result of mild winters, population of Zitting Cisticola thrived in the southwestern part of the country. In another southern 'invader', Melodious Warbler, expansion proceeds slower than expected. Large fluctuations were observed in Bearded Reedling. Both Red-backed Shrike and Great Grey Shrike suffered losses; the latter species is expected to disappear as a breeding bird soon (no confirmed breeding, only two records in May-June). The long-term population recovery of Rook now seems to level off (see also *Limosa* 77: 11-24). Raven recently tends to decline, partly due to less favourable feeding conditions as supplemental feeding in the core breeding has stopped. Common Rosefinch has nearly vanished after an upsurge in the 1990s. The long-term decline in Ortolan Bunting is nearly completed; despite a few scattered singing (but probably unpaired) males, breeding was suspected only once.